

„Éltem és ebbe más is belehalt már...”

SZABOLCSI MIKLÓS HALÁLAKOR ÍRVA

Levelet írtam a Németvölgyi útra Szabolcsi Miklósnak. Dédelgetett tervemet szerettem volna valóra váltani, a *Tiszatáj Könyvek* sorozatban egy József Attila-kötetet kiadni, Miskolcon éppen ő biztatott: – Itt az ideje, gyűjtsd össze a kiadatlan József Attila-írásaidat, boldogan leszek a lektora. Még feliben sem tartottam a levélnek, amikor Kovács András kollégám jött a hírrel...

Mit lehet ilyenkor írni?! Hallgatni legfeljebb! De mégis: kötelességemnek érzem e néhány sort!

A huszadik századi modern magyar irodalomtörténet-írás mindig dickensi jelleget öltött, ugyanis örökké adós volt és adós is maradt: ígéretekkel volt terhes s hol a történelmi körülmények, a politika mindig hintázni látszó világa, hol egyéni tragédiák: korai halál vagy végzetes betegség és traumák, de valami mindig megtépzni látszott a nagy vállalkozásokat. Szabolcsi Miklós azon kevesek közé tartozott, akik teljesítették, amit vállaltak, az ő monográfiája elkészült. Ahogy az elmúlt tíz évben nyugodtan, higgadtan élt, azt hiszem, a föld sem nyomja majd igazán, mert annak tudatában ment el – saját akaratából ezt is csöndesen tette –, hogy temetésén csak azok voltak jelen, akik nem miatta, hanem önmaguk miatt akartak jelen lenni.

1921. március 3-án született Budapesten, a pesti bölcsészkar magyar-francia szakán végzett 1943-ban, ezután középiskolai tanár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa, a *Csillag* főszerkesztő-helyettese, 57-től az Irodalomtudományi Intézet osztályvezetője, később ügyvezető igazgatója, az OPI főigazgatója, közben az *Élet és Irodalom* felelős szerkesztője, a Debreceni Egyetem tanára, a Sorbonne vendégprofesszora, a rendszerváltástól nyugdíjba vonulásáig az ELTE egyetemi tanára, számos hazai és nemzetközi tudományos társaság alelnöke, illetve tagja, 1965-től az Akadémia levelező, 1976-tól rendes tagja, kétszeres József Attila-díjas, 1980-ban pedig megkapta az Állami Díjat. Kutatásai kiterjedtek a teljes modernítésre, legfőbb területe azonban mindvégig József Attila költészete volt.

Első József Attilára vonatkozó dolgozata 1947 decemberében jelent meg a *Valóság* hasábjain *Vers és politika* címmel, 1955-ben az *Irodalomtörténetben* közölt adalékokat a költő verseihez, nem sokkal később, 1959-ben jelentette meg *Költészet és korszerűség* című könyvét, amelyben szerepeltette irodalomtörténeti és irodalompolitikai (!) szempontból egyaránt meghatározó *József Attila*, *Derkovits Gyula*, *Bartók Béla* című, több, mint negyven lapnyi tanulmányát. A szaktudomány pedig tudta, hogy miközben – szükségszerűen – részt vett az irodalompolitikai csatározásokban, készül a József Attila-monográfia megírására. Az első kötet *Fiatal életek indulója* címmel 1963-ban jelent meg (több, mint hatszáz oldal terjedelemmel, tulajdonképpen szinte mintát adva a korabeli monográfia-tervezeteknek). A kötetet egyetemistaként olvasva az volt az aggályom: ilyen tervezett időhatárokkal vajon be tudja-e fejezni a szerző a könyvet, hiszen az első kötet tulajdonképpen még csak a költői indulásig vezette olvasóit, igaz, olyan korpéppel, amelyhez hasonlót keresve sem találunk a monográfia első kötetének idejében. Szabolcsi Miklós azonban következetes volt: történt bár sok minden körülötte, vele és a politikában, ha valami konstans volt, az József Attila iránti elköte-

lezettsége. Szívósan dolgozott, jóllehet meg-megakadva, mint mások. Újabb „félelmet” gerjesztve 1977-ben megjelent a második könyv *Érik a fény* címmel. Ez a kötet 1923 és 1927 között követte nyomon a költő életútját és pályáját, azaz megint tulajdonképpen „csak” addig jutott el, amikortól – éppen ettől, tehát a hetvenes évek végétől – kezdve próbált nemzedékünk úgy gondolkodni, hogy a József Attila-életmű „kanonizálható” része (akkor még nem volt használatos a fogalom) éppen 1927-től számítható, azaz tulajdonképpen a két kötettel a szerző éppen csak elért odáig, hogy végre értékelhetővé „tehetné” a költőt s tudható volt, hogy ráadásul a két rész megjelenése közt eltelt tizennégy esztendő, igaz közben előre is nézett: megírta és megjelentette a *József Attila Párizsban* című könyvét, egy egész kötetet szentelt az *Eszmélet* elemzésének, publikálta és jegyzetekkel látta el (az azóta szintén elhunyt Tasi Józseffel közösen) a *Döntsd a tőkét* hasonmáskiadását, kötetbe gyűjtötte az újabb kutatások eredményeit (*József Attila útjain*), fiatalabb pályatársaival közös értelmezéseket jelentetett meg (*József Attila-versek elemzése*, 1980), konferenciát szervezett a költő születésének hetvenötödik évfordulójára s ebből könyvet szerkesztett (*„A mindenséggel mérd magad!”*, 1982), világirodalom-történeti tanulmány- és esszéköteteket jelentetett meg (*Jel és kiáltás*, 1971; *A clown, mint a művész önarcképe*, 1974; *A neoavantgard*, 1983; *Világirodalom a XX. században*, 1987; *A huszadik századi világirodalom főbb áramlatai*, 1987). Az újabb monográfia-részre azonban mégis ismét másfél évtizedet kellett várunk, de megszületett *„Kemény a menny”* (1992) címmel és ismét mindössze négy évet ölelt magába, az 1927 és 1930 közti időszakot vette számba. Ez már választóvíz, ez már döntés az életmű immár nem csak életrajzi, kortörténeti, de világirodalmi elhelyezéséről is.

A könyv pedig bizonyított: Szabolcsi tudta, kiről beszél s nem csak korábbi szeretete, becsülete okán, de bár közben lezajlott egy rendszerváltás, meggyőződését nem hagyta – joggal (!) – megingatni, tudta és meg is fogalmazta: olyan költőről ír teljes értékű munkát, aki a magyar költészettörténet egésze szempontjából is egyik legjelentősebb alkotónk, akit a politikai váltások esztétikai minőség szempontjából nem tudnak kikezdeni, jóllehet erre voltak kísérletek. (Sose felejtsem el egy szegedi – nem irodalmár – professzor kollégám 1990-ben elhangzott kérdését: „És most mi lesz veletek, József Attila-kutatókkal?!” Nem hiszem, hogy magyarul kell(ene) az illető bugyutaságát, hiszen bár a római birodalom is elbukott, attól még kutatási téma maradt, József Attila esetében pedig egészen másról volt szó: a költő maga nem tehetett arról, hogy annyiféle zászlóra felvarrták a nevét, hogy utóélete úgy alakult időnként, ahogy a politika, a kultúrpolitika diktálta. Mindez azonban nem változtatott az esztétikai minőségen!) Nos, az újabb, immáron zárórészére a monográfiának nem kellett a korábbiakhoz mérhető időt várunk, hat év alatt elkészült a befejező kötet, a *Kész a leltár* (1998).

Hozzánk, szegediekhez sok kötötte: rajta múlt, hogy a József Attila-kutatás nem szakadt meg sem a forradalom, sem a rendszerváltás után. Az az alkat volt, aki nem azt nézte, honnan jöttél, kik voltak a szüleid, hanem azt, van-e benned tehetség, szorgalom, erudíció. Így segítette a mi kutatásainkat is, lett légyen szó József Attiláról, Füst Milánról (kollégám: Kovács András segítségével adtak ki közösen két kötetet az utolsó esztendőkből) vagy éppen a költészettörténeti modernségről. Nem volt nélküle modern magyar irodalmi konferencia még az utóbbi időben sem. Utoljára – ez év áprilisában – Miskolcon láttam, ahol nem csak – bevezette az újraolvasó konferenciát, de kitűnő előadást is tartott, amelyen felvázolta a jövő lehetséges irodalomelméleti irányzatait is, olyan szellemi fölénnyel, amely tanulható, de nem biztos, hogy megtanul-

ható. Olyan előadó volt ugyanis, aki a legmagvasabb, valóban messzire mutató elveket és következtetéseket is képes volt földközébe hozni, bárki számára érthetővé tenni, mert hite szerint nem sámánnyelv a miénk, mindenkinek érthetővé lehet tenni, ha van mögötte igazi mondandó, következőképp voltak tanítványai: nem feltétlenül azok közül kerültek csak ki, akiket közvetlenül tanított Pesten, sokkal inkább azok közül, akik őt magát is vállalták, márpedig ez nem volt nehéz, mármint őt követni, hiszen nem volt autokratikus, sőt mindig hihetetlenül friss volt, néha az volt az ember érzése, hogy ő akar tanítványaitól tanulni, amiben annyi igazság valóban volt, hogy azonnal, frissiben fel is használta, amit hallott, olvasott, mindig hihetetlenül korrekten, néha szinte túlzó dicsérrettel vagy biztatással, de ezzel érte el a legtöbbet. Sosem felejttem el, hogy még egészen fiatal kutatóként meghívott akkor már híres pesti speciális kollégiumára, mondván: – Te többet tudsz mondani ezeknek a gyerekeknek, mint én, hisz közelebb állsz hozzájuk! Meglepődtem, hogy mondhat ilyet egy elismert állami díjas professzor. Ma már tudom, a bölcsessége vezérelte ebben is, természetesen, nem tudtam többet, de más, talán frissebbet tudtam mondani, az akkori tanítványokból pedig mára tankönyvíró tudósok lettek. Ugyanezt tudom elmondani minden konferenciaszereplésére is, még a jelenlévő „laikusok” is csak őt értették, a többi előadót valahogy nagyon magasan érezték ahhoz, hogy követni tudták volna, pedig csupán arról volt szó, hogy Miklós pontosan tudta, hol vannak a határai egy előadásnak és azt is, milyen magasan kell szárnyalnia a megírt tanulmánynak. Tanulni lehetne és kell még tőle! Évekig vártuk, hogy jöjjön vissza újra Szegedre... Betegsége ebben már megakadályozta, ez év őszére biztosan ígérte... Ma már nem jöhet. Ha űrt hagy maga után, az nem szakmai, hanem emberi űr lesz! És leszünk – nem kevesen –, akik még mindig követjük őt! Legyen könnyű néki a föld, ami végezetül adatott!

Szigeti Lajos Sámuel

FRITZ MIHÁLY: BRAHMS